

کارگاه مساله‌ی مسکن

زمان برگزاری: خرداد ۱۳۹۶

مسکن همچنان مساله است. سیاست‌های مسکن رایج نتوانسته‌اند بهبودی در مساله‌ی مسکن به دنبال داشته باشند. کافی است عدد ۱۸ میلیون حاشیه‌نشین را در ذهن داشته باشیم تا دریابیم سیاست‌های شهری به طور کلی و سیاست‌های مسکن به طور خاص تا چه حد در چند دهه‌ی گذشته اثرگذار بوده‌اند. البته واژه‌ی «اثرگذار» می‌تواند کمی گمراه‌کننده باشد زیرا به واقع می‌توان گفت که این سیاست‌ها کاملن اثرگذار بوده‌اند. بستگی دارد به اینکه در قالب چه گفتمانی مساله را می‌فهمیم.

از منظر نظریه‌ی شهری انتقادی می‌توان استدلال کرد که سیاست‌های شهری در ۴ دهه‌ی اخیر در ایران کاملن اثرگذار بوده‌اند به این معنا که نتوانسته‌اند کارویژه‌ی خود را به خوبی عملی کنند. بجز چند سال اول پس از انقلاب ۵۷ در ایران که جو انقلابی حاکم بود و در نتیجه حمایت از مستضعفان/فرودستان در راس اهداف نظام سیاسی کشور قرار داشت، به محض اینکه مساله‌ی مسکن در قالب سیاست‌های دولتی (در شکل برنامه‌های توسعه، قوانین، طرح‌ها و برنامه‌های شهری و ...) تعریف و دنبال شد، کارویژه‌ی خاصی برای سیاست‌های مسکن تعریف شد. این کارویژه/هدف البته ضمنی بود: کالایی‌سازی مسکن.

اگر چنین تعبیری درست باشد می‌توان رگه‌های ضمنی فرایند کالایی‌سازی مسکن را که در لوای مفاهیم و نظریات خاصی ترویج و عملی شده‌اند در سیاست‌های مسکن به طور خاص و سیاست‌های شهری به طور عام ردیابی کرد. چنین واکاوی انتقادی‌ای از آن رو اهمیت دارد که در صورت تداوم سیر کنونی که گفتمان غالب، پشتیبان آن است و در دستگاه‌های متولی مساله‌ی مسکن در ایران طرفداران جدی دارد، بحران اجتماعی کنونی به حدود و مرزهای نهایی خود خواهد رسید. شاید نتوان زمان دقیقی برای وقوع این فاجعه پیش‌بینی کرد اما بی‌تردید می‌توان درباره‌ی آن شدیدن نگران شد.

بر همین اساس به دنبال آن هستیم تا در این کارگاه که فاز اول آن در ۴ جلسه‌ی ۴ ساعته تعریف شده است به واکاوی انتقادی مساله‌ی مسکن در ایران بپردازیم. تصورمان این است که با اتکای به نظریه‌ی شهری انتقادی و با استفاده از تجارب تاریخی هم در ایران و هم در سایر کشورها می‌توان تصویری نسبتن جامع از مساله‌ی مسکن در ایران ارائه داد؛ تصویری که از دید ما در حال حاضر وجود ندارد. نظریه‌ی شهری انتقادی کمک می‌کند تا اولن با استفاده از یک چارچوب مفهومی انتقادی به مساله بپردازیم و دومن امکان مفهوم‌پردازی انتقادی تمامیت مساله‌ی مسکن را در اختیار می‌گذارد. تصور می‌شود رویکردهای پاره‌پاره‌ی کنونی – که ظاهرن رویکردهایی علمی به شمار می‌روند – دقیقن از آن رو که نتوانسته‌اند تمامیت مساله را دریابند از فهم مساله و صورت‌بندی سیاست‌های متناسب برای حل آن ناتوان مانده‌اند. در نتیجه در طول این کارگاه ابتدا با استفاده از رویکرد انتقادی – در قالب نظریه‌ی شهری انتقادی – می‌کوشیم رویکردهای آلترناتیو و مفاهیم بدیلی را در ارتباط با مساله‌ی مسکن طرح و بحث کنیم که گفتمان جریان غالب تاکنون امکان گسترش آن‌ها را نداده است. از همین رو به نظر می‌رسد در گام اول باید تصویری از نظریه‌ی شهری انتقادی به طور کلی ارائه شود. سپس به مفهوم‌پردازی‌های انتقادی موجود درباره‌ی مساله‌ی مسکن می‌پردازیم. در گام بعدی می‌کوشیم با استفاده از این گام‌های اولیه به چارچوبی برای تحلیل مساله‌ی مسکن به طور عام دست یابیم. سپس با آنچه اکنون در جریان است مواجه می‌شویم و می‌کوشیم با استفاده از چارچوب تحلیلی بدیل‌مان به بررسی برخی از مصادیق گفتمان جریان غالب در حوزه‌ی مساله‌ی مسکن بپردازیم. در ادامه و از خلال این مواجهه‌ی رفت‌وبرگشتی به اصلاح و تعدیل چارچوب نظری‌مان خواهیم پرداخت. سپس در گام بعدی می‌کوشیم تصویری از سیر سیاست‌های مسکن در ایران ارائه کنیم. در طول این فرایند، اعضای گروه پژوهشی نیز با استفاده از چارچوب مفهومی می‌کوشند تحلیل‌هایی اولیه ارائه دهند. در ادامه به بررسی سیر سیاست‌های مسکن در برخی از کشورهای دیگر خواهیم پرداخت (اروپا، امریکا و ...).

پرسش‌های اصلی این کارگاه به شرح زیر است:

۱. مولفه‌های اصلی گفتمان جریان غالب مساله‌ی شهری در ایران چه هستند؟
۲. مولفه‌های سیاست‌های مسکن در چارچوب گفتمان جریان غالب چه هستند؟
۳. ابعاد سیاسی سیاست‌های مسکن غالب چه هستند؟
۴. چه پیوندی وجود دارد بین دولت و مساله‌ی مسکن در ایران؟
۵. گفتمان آلترناتیو مساله‌ی شهری دارای چه ابعاد و مولفه‌هایی است؟
۶. مساله‌ی مسکن با اتکای به نظریه‌ی شهری انتقادی چگونه بازنمایشی و بازتعریف می‌شود؟ ابعاد و مولفه‌های خاص مساله‌ی مسکن در ایران شامل چه مواردی است؟
۷. سیاست‌های مسکن آلترناتیو چه هستند؟
۸. سیر سیاست‌های مسکن در ایران و کشورهای دیگر دارای چه مشابهت‌ها و تفاوت‌هایی است؟ ریشه‌ی این شباهت‌ها و تفاوت‌ها در چیست؟
۹. ارزیابی انتقادی سیاست‌های مسکن در ایران و کشورهای دیگر چه بینش‌های سودمندی را برای حل مساله‌ی مسکن در اختیار می‌گذارند؟

کارگاه مساله‌ی مسکن فضا و دیالکتیک با اتکا به مشارکت تمام اعضا پیش خواهد رفت. در نتیجه مساله‌ی مسکن باید مشخص در کانون علایق تمام اعضا (حداکثر ۱۰ نفر) باشد. انتظار می‌رود تا در تمام جلسات، پس از طرح کلیات جلسه و محورهای بحث، همه‌ی اعضا با اتکای بر دغدغه‌های خاص خود در بحث درگیر شوند. برای دو جلسه‌ی اول دست کم دو متن انتقادی در اختیار اعضا قرار داده می‌شود تا پیش از جلسه خوانده شوند. اعضا به طور گروهی چکیده‌ای از محورهای اصلی هر مقاله را در جلسه ارائه می‌دهند. در جلسات بررسی سیر سیاست‌های مسکن در ایران و کشورهای دیگر نیز اسنادی برای مطالعه تعیین می‌شوند که مطالعه‌ی آن‌ها و تهیه‌ی گزارشی کوتاه از هر یک به اعضا سپرده می‌شود. در این فرایند انتظار می‌رود اعضای گروه پژوهشی به طور مشترک فهرستی از مهم‌ترین اسناد سیاستی مرتبط با مسکن را تهیه کنند. از خلال هر یک از این مراحل می‌توان بنا به علایق خاص افراد به طور انفرادی و یا مشترک به تعریف موضوعات بحث‌انگیز پرداخت که در نهایت می‌توان در قالب مقاله‌ای انتقادی تدوین شوند. به این ترتیب خروجی‌های متن‌ی مورد انتظار این دوره‌ی کارگاهی می‌تواند حداقل شامل این موارد شود: ترسیم تمامیت مساله‌ی مسکن در ایران، تدوین محورهای کلی یک نظریه‌ی شهری انتقادی با اتکا بر مساله‌ی کانونی مسکن، یک چارچوب مفهومی آلترناتیو برای مساله‌ی مسکن، نقدی بر سیاست‌های مسکن در ایران پس از انقلاب، (جمع‌بندی و نقد) سیاست‌های مسکن در کشورهای دیگر، بررسی درهم‌تنیدگی سیاست‌های مسکن با سیاست‌های زمین، پولی و مالی و سیاست‌های کلان اقتصاد ملی، و ...

بر این اساس شرح جلسات کارگاه مسکن به تفکیک هفتگی به این ترتیب پیشنهاد می‌شود:

جلسه اول (۹۶/۳/۱۲):

هدف: تبیین مساله‌ی مسکن به طور عام در بستر فرایند شهری شدن سیاره‌ای
گام‌ها:

۱. فهم فرایند شهری شدن سیاره‌ای (تولید فضا در مقیاس سیاره‌ای).

منابع:

- برنر، نیل (۲۰۱۲): نظریه‌ی شهری انتقادی، ترجمه‌ی آیدین ترکمه
- Neil Brenner & Christian Schmid (2015): Towards a new epistemology of the urban?, City, 19:2-3, 151-182,

۲. فهم مساله‌ی مسکن در بستر فرایند شهری شدن سیاره‌ای.

منابع:

- Marcause, Peter (2015): In defence of Housing
- Marcause, Peter (2012): A critical approach to solving the housing problem
- Slater, Tom (2012): Missing Marcuse: on gentrification and displacement

خروجی:

۱. تدوین چارچوبی اولیه برای فهم و تحلیل مساله‌ی مسکن در کانتکست شهری شدن سیاره‌ای

جلسه دوم (۹۶/۳/۱۹):

هدف: نقد رویکرد جریان غالب به مسکن در ایران از منظر چارچوب مفهومی بدیل
گام‌ها:

۱. گردآوری و تهیه‌ی فهرستی از مقالات و طرح‌های پژوهشی درباره‌ی مساله‌ی مسکن در ایران (آرشیوسازی)
۲. انتخاب و مطالعه‌ی ۲ مقاله‌ی جریان غالب درباره‌ی مساله‌ی مسکن در ایران
۳. انتخاب و مطالعه‌ی ۱ طرح پژوهشی جریان غالب درباره‌ی مساله‌ی مسکن در ایران

منابع:

- Neil Brenner & Nik Theodore (2002): Cities and the geographies of actually existing neoliberalism
- اسمیت، نیل (۲۰۰۲): جهانی‌گرایی جدید، شهرگرایی جدید: اعیانی‌سازی به‌سان راهبرد شهری جهانی، ترجمه‌ی آیدین ترکمه. سایت فضا و دیالکتیک.
- کاوه احسانی (۱۳۸۹): خصوصی‌سازی دارایی‌های عمومی در جمهوری اسلامی ایران، مجله گفتگو، شماره ۵۶، صفحه ۴۹-۶۵
- گزارش وضعیت اجتماعی ایران (۱۳۸۸-۱۳۸۰)، موسسه‌ی رحمان، مدیر پروژه: سعید مدنی قهفرخی، فصل مسکن، کمال اطهاری، صص ۸۷-۶۷.

خروجی‌ها:

۱. آرشیوی از مطالعات مرتبط با مساله‌ی مسکن در ایران
۲. تعریف محورهای یک نظریه‌ی شهری انتقادی برای مساله‌ی شهری ایران با اتکا بر مساله‌ی مسکن

جلسه سوم (۹۶/۳/۲۶):

هدف: بررسی سیر تحول سیاست‌های زمین و مسکن در جهان و ایران

گام‌ها:

۱. مطالعه و دسته‌بندی سیاست‌های زمین و مسکن در جهان در قرن بیستم
۲. مطالعه و دسته‌بندی سیاست‌های زمین و مسکن در ایران در قرن بیستم

منابع:

- Henri Lefebvre (2003): From the city to the urban society, in The urban revolution
- Harvey, David (2015): Cities or Urbanization
- محسن حبیبی (۱۳۹۶): مسکن و محیط مسکونی، مجله روایت، شماره ۱۲، صفحه ۱۰-۲۴
- طرح جامع مسکن - بازبینی (۱۳۹۶)
- کمال اظهاری: اقتصاد ایران: گریز از تنگناها، مجله اطلاعات سیاسی، اقتصادی، شماره ۳۲، صفحه ۳۸-۴۸

خروجی:

۱. طرح اولیه‌ی یک مقاله‌ی انتقادی درباره‌ی سیاست‌های زمین و مسکن

جلسه چهارم (۹۶/۴/۲):

اهداف:

۱. بازنگری در فرایند، شناسایی کاستی‌ها و بازاندیشی در راستای ارائه راه حل آلترناتیو مسکن
۲. تعریف یک شرح درس کارگاه پژوهشی/آموزشی برای مساله‌ی مسکن در ایران

گام‌ها/خروجی‌ها:

۱. تهیه‌ی گزارشی از عملکرد کارگاه
۲. تدوین شرح درس آلترناتیو درباره‌ی مساله‌ی مسکن (از طریق بررسی شرح‌درس‌های انتقادی موجود (انگلیسی))
۳. جمع‌بندی و نگارش مقاله‌ای درباره‌ی مساله‌ی مسکن در ایران